

Базилика "Св. София- Премъдрост Божия"

Най-ярък паметник на раннохристиянското строителство в София е църквата „Св. София" - жив свидетел на превратната история на града и негова кръстница. Само до преди 100 години църквата „Св. София", построена на най-високото място в града, е била една от най-внушителните сгради. Нейният силует е бил така тясно свързан с града, че с течение на времето името на църквата станало име и на града. Не случайно изображението ѝ изпълва едно от четирите полета на герба на нашата столица.

По време на последните изследвания, проведени от Института за паметниците на културата и Археологическия институт при БАН (през 1961 г.), са открити много нови допълнителни данни за църквата. Сводестите гробници са съсредоточени една до друга главно под очертанията на „Св. София". Изглежда, че тук е бил погребан някой известен мъченик. За да се увековечи неговата памет, след признаване на християнската религия (в 313 г.), на това място била издигната Малка църква. Многократните нашествия на варварите разрушили четирите по-малки църкви, построени последователно все на това място. От тях са се запазили само части от основните зидове и няколко фрагмента от мозаичните подове. Важно значение има фактът, че там където църковните стени пресичат лежащите под тях гробници, са изградени облекчителни арки, за да предпазят гробниците с мощите на светците.

Сегашната църква е издигната след нашествието на хуните от 447 г. Опасявайки се от нови осквернения над мощите на светците, сердикийците издигнали през втората половина на V в. нова укрепена църква (а не през VI в., както се смяташе досега).

Църквата е един рядък паметник на църковната архитектура. Малко са оцелелите, толкова добре запазени ранновизантийски паметници от предиконоборческия период. „Св. София" е трикорабна базилика с трансепт. Олтарното пространство е разчленено както в най-старите християнски църкви - дяконикона, пресбитерия и протезиса са оформени като отделни помещения, свързани помежду си със странични входове и с вход към трансепта; само пресбитерия (Св. Престол) е оформен с абсида. Корабът на църквата е разчленен посредством зидани колони, захванати с издължени арки; засоводен е с отделни полуцилиндрични сводове под общ двускатен покрив. Покритият нартекс, с отделения за кръщелница (баптистерий) и звънарница, навярно навремето е бил увенчан с две високи странични кули. Църквата „Св. София" е един от най-ранните паметници построени по принципа на т. н. „златно сечение" - т. е. пропорции 1:3:3. Затова тя въздейства единствено с хармонията и ритмичността на строго отмерените

линии и пропорции. Непретенциозната червена тухла, с която е градена, липсата на каквито и да било украшения и ефекти подчертават кристалната яснота на архитектурните концепции, заложили в нея.

Преустроена в умален обем, вероятно в XI в., „Св. София“ от XII до XIV в. е служила като митрополитска църква. Тогава във вътрешността ѝ са погребвани редица знатни българи. За първи път в официален документ се споменава новото име на града, възприел названието на църквата „Св. София“ в грамотата, дадена от цар Ив. Шишман в 1378 г. на Драгалевския манастир „Св. Богородица Витошка“. През епохата на турското робство обликът на църквата и площадът около нея са се изменили.

През 1515 г., пред стените на „Св. София“ е бил изгорен жив поборникът за правда - златарят Георги от Кратово (провъзгласен по-късно от православната църква за светец - „Св. Георги Нови“). Към края на XVI в. църквата била превърната в джамия - „Сияуш паша“. Към нея бил пристроен комплекс от сгради - керван-сарай, дервишко теке и др. В керван-сарая, където се побирали до 9000 коня, отсядали търговци и видни пътешественици. Целият квартал наоколо носел името на джамията и бил много добре благоустроен. По-късно, при икономическия упадък на империята, търговията замряла и керван-сараят бил приспособен за казарма; в подземията имало оръжеен склад, а джамията била отредена за войнишко богослужение. Двете земетресения от 1818 г. и 1858 г. съборили притвора с минарето и абсидата. Суеверният страх накарал турците да изоставят сградата като джамия и тя била използвана за барутен склад. Взрив унищожил склада и намиращите се наоколо сгради.

След Освобождението сградата служела за противопожарна наблюдателна кула. Била е реставрирана през 1930 г. от архитект Рашенов, но твърде неудачно.

Работите по изследването и възстановяването на „Св. София“ не са приключени.

В градината от южната страна на „Св. София“ през 1965 г. беше издигнат паметник на Паисий Хилендарски, създател на Първата българска история от 1762 г. Автор на паметника е Михаил Симеонов. Паметникът е отлят в Румъния.

Зад олтарната част на „Св. София“, също на пл. „Александър Невски“, се намира гробът на Иван Вазов - 1850-1921, първият български класик, белетрист и вдъхновен поет. Признателният български народ е искал да прибере тленните останки на големия свой син в мавзолейната гробница на „Александър Невски“. По лично желание на поета, изказано от него приживе, той е бил погребан там, където би чувствувал ритъма на живота и труда, там, където няма да го забравят. Гробът е край плачущата върба, под големия камък, смъкнат от вдъхновеното студентство от плещите на Витоша - любимата негова планина, където той е ходил за отмора и

написал много от своите известни произведения. Гробът поразява със своята скромност. Върху камъка, положен вместо паметник, е написано името на писателя и датата на раждането и смъртта му.